Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Державне соціальне страхування у системі фінансового забезпечення соціального захисту населення

Студента 2 курсу, 2-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Сулейманова
Нурлана
Гюльоглана огли

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ…… 6
1.1. Місце та роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення…… 6
1.2. Джерела фінансового забезпечення системи державного соціального страхування…… 12

РОЗДІЛ 2. СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ…….. 18
2.1. Фінансове забезпечення видатків Пенсійного фонду……. 18
2.2. Аналіз розвитку фінансового забезпечення видатків фондів державного соціального страхування……. 24

РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ …… 34
3.1. Зарубіжний досвід функціонування систем соціального страхування….. 34
3.2. Напрями розвитку фінансового забезпечення соціального страхування в Україні …… 39

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ …… 48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 51
ДОДАТКИ…… 58

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах ринкових перетворень фінансові відносини використовуються державою як ефективний регулятор усіх сфер економічного життя суспільства. Важливу роль у фінансовій системі відіграє державне соціальне страхування, що тісно пов’язане з виконанням специфічних функцій та формує фонди фінансових ресурсів, основне призначення яких покрити витрати громадян, що виникли з непередбачених обставин.

Запровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування можна вважати одним із головних елементів соціального реформування в Україні, оскільки система соціального страхування зіграла позитивну роль у підвищенні соціального захисту громадян.

В Україні відбувається поступальний розвиток системи державного соціального страхування. Однак система державного соціального страхування потребує подальшого розвитку й удосконалення в частині забезпечення прозорості та публічності діяльності фондів; завершення побудови цілісного фінансового механізму державного соціального страхування на основі функцыонування єдиного соціального внеску; посилення державного фінансового контролю за грошовими потоками в системі державного соціального страхування.

Отже, процеси ринкової трансформації національної економіки зумовлюють необхідність проведення наукового дослідження теоретичних засад та практики державного соціального страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску з метою розробки шляхів його сталого розвитку з урахуванням світового досвіду.

Дослідженням теорії та практики державного соціального страхування у своїх наукових працях займалися такі українські вчені, як Е. Лібанова, В. Федосов, І. Чугунов, Н. Внукова, С. Юрій, В. Столяров, І. Гуменюк, Л. Новосельська, М. Боднарук, І. Гнибіденко, В. Новіков та ін.

Саме наявність проблем теоретичного і прикладного характеру в регулюванні фінансової діяльності фондів соціального страхування обґрунтовує

вибір теми дипломної роботи, мету дослідження та перелік завдань для її досягнення.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад формування та розвитку фінансового забезпечення державного соціального страхування як важливої складової системи соціального захисту населення, розробка подальших напрямів його удосконалення.

У відповідності до визначеної мети в роботі були поставлені такі **завдання**:

– з'ясувати сутність та роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення;

– дослідити особливості формування фінансового забезпечення державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску;

– здійснити огляд зарубіжного досвіду функціонування систем державного соціального страхування;

– дослідити сучасні тенденції формування та використання коштів фондів державного соціального страхування в Україні;

– розробити напрями вдосконалення фінансового забезпечення системи державного соціального страхування в Україні в умовах функціонування єдиного соціального внеску.

Об'єктом дослідження виступає система державного соціального страхування.

Предметом дослідження є фінансові відносини, які виникають в процесі формування коштів системи державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску.

При написанні роботи використовувалися законодавчо-нормативні документи з питань державного соціального страхування, наукова, періодична література, монографії вітчизняних науковців, офіційні звітні дані про формування і використання коштів фондів державного соціального страхування.

Методами дослідження в роботі виступили методи аналізу та синтезу, структурного, динамічного, системного, порівняльного аналізу та ін.

Взаємопов’язане використання цих методів дало можливість всебічно розглянути предмет дослідження.

Елементами наукової новизни є:

- обґрунтовано, що рівень досягнутих соціальних гарантій, що фінансуються фондами державного соціального страхування має бути збережений і подальша фінансова політика фондів має бути спрямована на зростання рівня соціальної захищеності застрахованих осіб та членів їх сімей. У зв’язку з цим необхідно забезпечити фінансову збалансованість бюджетів фондів соціального страхування за рахунок встановлення ефективної ставки єдиного соціального внеску, посилити державний фінансовий контроль за використанням коштів фондів соціального страхування, що дозволить підвищити розміри мінімальних страхових виплат

Робота включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. В першому розділі роботи розглядаються теоретичні засади державного соціального страхування. Визначається місце та роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення. Досліджуються особливості формування фінансового забезпечення системи державного соціального страхування за рахунок єдиного соціального внеску. Другий розділ роботи присвячений дослідженню сучасного стану формування та використання коштів в системі державного соціального страхування. Визначаються проблеми соціальної захищеності населення за рахунок коштів державного соціального страхування. У третьому розділі роботи визначаються напрями вдосконалення фінансового забезпечення фондів соціального страхування та шляхи подальшого розвитку системи державного соціального страхування.

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Державне соціальне страхування у системі фінансового забезпечення соціального захисту населення // Зб. наук. ст. студ.- К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2018. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Місце та роль державного соціального страхування в системі соціального захисту населення

На сучасному етапі розвитку та формування ринкових відносин, одним з найголовніших напрямів діяльності нашої держави є вирішення питань соціального страхування як основи соціального забезпечення її громадян. Конституцією України нашу державу проголошено як соціальну, тобто її соціальна політика повинна спрямовуватись на створення належних умов для достойного рівня життя і вільного розвитку особистості. Соціальне страхування як складова частина соціального захисту відіграє значну роль у житті громадян України, особливо тих, хто втратили можливість забезпечувати себе самостійно. Проте остаточного вигляду система соціального захисту ще не отримала і перебуває у процесі постійного реформування. Даними проблемами займається ряд науковців, зокрема І. Чугунов, Н. Борецька, Л. Васечко, Н. Внукова, А. Гриненко, С. Засуха, Т. Кир'янова, А. Колосок, О. Марцинюк, В. Плиса, Д. Полозенко, В. Столяров та ін.

Для того, щоб повніше розкрити зміст соціального захисту та ролі в ньому соціального страхування, на нашу думку, слід розглянути сутність основних понять, зокрема "соціальний захист" та "соціальне страхування".

За визначенням Е. Лібанової, соціальний захит – це комплекс правових, економічних та соціальних гарантій, що забезпечують кожному працюючому право на безпечну працю, збереження здоров'я у процесі праці, економічний захист і підтримку робітників та їх сімей у випадку тимчасової втрати працездатності на виробництві, медичну, соціальну і професійну реабілітацію [29, с. 16].

Н. Внукова зазначає, що соціальний захист – це державна підтримка верств населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів з метою забезпечення відповідного життєвого рівня, тобто заходи, що включають надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливих верств населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення [10, с. 8].

На думку А. Гриненка – соціальний захист – це такі відносини, які дають змогу індивідам, що знаходяться під їхнім заступництвом, зберігати свої позиції в суспільстві; це охоронна функція політичного, або соціального союзу [14, с. 76].

Н. Борецька говорить так: "Соціальний захист населення – це системне поняття, що передбачає використання різних форм та методів соціального захисту з дотриманням диференційованого підходу до кожної людини або соціальної групи" [8, с. 21].

Досліджуючи наведені вище визначення поняття "соціальний захист", зазначимо, що для його трактування, кожен з науковців, насамперед, аналізував діючу систему соціального захисту населення в Україні та окремі її компоненти. На рис.1.1. показано загальну структуру соціального захисту населення в Україні.

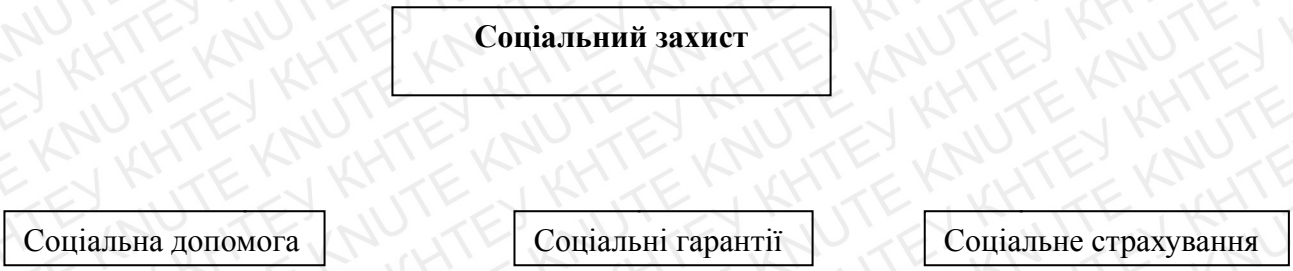

Рис. 1.1. Загальна структура соціального захисту населення в Україні, [10, с.59]

Розглянемо кожну складову вітчизняної системи соціального захисту населення.

Так, у ст. 1 Закону України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” від 05.10.2000 р. за № 2017-III вказується, що державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [45].

Згідно зі ст. 1. “Основ законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 14.01.1998р. за № 16/98-ВР, загальнообов’язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі – роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законодавством [38].

Окрім Закону, дане визначення також трактується й науковцями у їхніх дослідженнях системи соціального страхування.

Зокрема, І. Кичко визначає соціальне страхування як систему заходів щодо матеріального забезпечення населення у старості, у разі захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, у разі безробіття, підтримки материнства і дитинства в умовах страхової медицини, при виході на пенсію тощо [24, с. 149].

На думку Н.Внукової, соціальне страхування – це гарантована державою система матеріального громадян у разі тимчасової втрати працездатності, при досягненні похилого віку, а також система інших заходів, спрямованих на матеріальне, культурне-побутове та оздоровчо- профілактичне обслуговування [10, с.22].

В. Плиса розглядає соціальне страхування як найважливіший елемент державної соціальної політики у сфері управління ризиками відтворення населення і виконує функції соціального захисту, забезпечення фінансування соціальної допомоги, регулювання доходів та рівня життя різних груп населення, попередження та профілактики наслідків настання соціальних ризиків [44, с.7].

Проаналізувавши сутність поняття "соціальне страхування" різними вченими, зауважимо, що за своїм змістом воно є вужчим за поняття "соціальний захист". Слід зазначити, що багато уваги приділяється вивченню сутності та механізму функціонування загальнообов'язкового державного соціального страхування, однак недостатньо дослідженими залишаються недержавні (добровільні) форми його прояву.

Необхідність соціального страхування обумовлена наступними причинами:

- наявністю осіб, які, з погляду на певні обставини, не беруть участі в суспільно-корисній праці, тобто не можуть за рахунок заробітної плати виживати або підтримувати мінімальний життєвий рівень;

- наявністю громадян, що є дієздатними, але не мають можливості реалізувати цю дієздатність [44, с. 11].

Зауважимо, що в узагальненому розумінні, система соціального страхування розв'язує два важливих соціально-економічних завдання, а саме:

1) збереження та повне відновлення працездатності активної частини населення країни;

2) гарантоване матеріальне забезпечення громадян, які втратили працездатність у зв'язку з виходом на пенсію чи не мали її в працездатному віці з тих чи інших причин [55, с. 9].

Матеріальною основою для виконання цих завдань виступають цільові страхові фонди.

Базовими характеристиками обов'язкового соціального страхування, що вигідно відрізняють його від інших інститутів соціального захисту, є:

- обов'язковість (за законом) для страхувальників - працівників і роботодавців - вносити страхові внески; особисте страхування, як правило, носить добровільний характер, що не дозволяє йому бути настільки масовим по охопленню (по числу застрахованих);

- публічний вид правовідносин суб'єктів соціального страхування, за допомогою якого досягається обов'язковість за законом участі в ньому суб'єктів і високий рівень гарантій захисту застрахованих, що дозволяє відмовитися від обтяжливої процедури оформлення індивідуальних договорів (і контролю їхнього виконання) між страхувальниками (роботодавцями і працівниками) і страховиками на користь застрахованих; особисте страхування носить приватний характер цивільно-правових відносин;

- обов'язкове (за законом) право для застрахованих на одержання страхових виплат при настанні страхових випадків (види виплат, послуг, їхні розміри визначені в законах), реалізацію і повноту виплат по яких можна домагатися в судовому порядку;

- високий рівень надійності збереження фінансових засобів, що забезпечуються у виді фінансування “з коліс” і не дозволяє знецінитися коштам, а досягається за допомогою солідарності поколінь і застосування державного контролю за правильністю і цільовим характером витрати коштів;

- досить “дешеве” для населення держави (у порівнянні з особистим страхуванням), що досягається масовим характером обов'язкової участі в ньому практично всіма працюючими і безприбутковими формами організації роботи; особисте страхування в основі своєї діяльності переслідує отримання прибутку і тим самим змушує його організаторів займатися в основному “вигідними” клієнтами;

- самокеровані форми організації обов'язкового соціального страхування, коли практично всі питання по створенню і керуванню складними (організаційними, правовими, медико-соціальними, фінансовими) системами здійснюються найбільш зацікавленими суб'єктами (представниками роботодавців і працівників) [55, с.43].

Про високу роль соціального страхування свідчить наступний факт. На частку існуючих видів соціального страхування (в промислово розвинутих країнах) приходиться як правило, 60-70% усіх витрат на цілі соціального захисту і приблизно 15-25% ВВП.

Загалом діяльність зазначених цільових фондів спрямована на виконання загальних функцій соціального страхування, які, в свою чергу, відіграють важливу роль при проведенні державою ефективної соціальної політики.

За рахунок організації соціального страхування суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення в автономному від інших перерозподільчих режимів з врахуванням міри соціального ризику і розмірів трудової участі кожного члена суспільства в формуванні національного доходу.

Економічну основу соціального страхування складають страхові відносини, умови яких являються всезагальними і встановлюються державою.

Законом України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» передбачені такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування залежно від страхової події: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності; страхування на випадок безробіття [38].

Слід відмітити, що право на забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням мають застраховані громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні.

Поряд з цим, громадяни України, які проживають за межами території України та незастраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони

перебувають, мають право на забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням в Україні за умови сплати страхових внесків.

Таким чином, соціальне страхування є найважливішим для соціального розвитку інститутом, що служить для реалізації ідей солідарності і доступності соціального захисту.

1.2. Джерела фінансового забезпечення державного соціального страхування

Дослідження питання розвитку соціального страхування дало змогу дійти висновку, що за рахунок його організації суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення в автономному від інших перерозподільчих режимів з врахуванням міри соціального ризику і розмірів трудової участі кожного члена суспільства в формуванні національного доходу. Економічну основу соціального страхування складають страхові відносини, умови яких являються всезагальними і встановлюються державою.

Зміст соціального страхування полягає в створенні цільових грошових фондів та їх використанні для соціального захисту населення.

Обсяг фінансових ресурсів, які використовуються із фондів соціального страхування з метою соціального захисту населення в 2017 році склав 11,5% ВВП країни (табл.1.1.).

В рамках фінансової системи соціального страхування вирішуються питання як соціального захисту населення, так і питання організації фондів соціального страхування. Багаторічний досвід функціонування подібних спеціалізованих соціальних інститутів в більшості країн Західної Європи свідчить про високу ефективність цих базових інститутів соціального захисту. Страхові

принципи забезпечення соціальних гарантій населенню є загальноприйнятими і визнаними у світі. Вони вважаються найефективнішими.

Таблиця 1.1.

Видатки фондів державного соціального страхування в Україні

Показники	**Роки**							
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
ВВП, млн грн	1 000 060	1 314 000	1 408 889	1 454 931	1 566 728	1 979 458	2 383 182	2 982 920
Видатки фондів державного соціального страхування, всього, млн грн	211 630,0	230 984,2	255 738,4	279 786,1	274 710,2	281 092,2	298 117,6	342 352,9
У % до ВВП	**21,2**	**17,6**	**18,1**	**19,2**	**17,5**	**14,2**	**12,5**	**11,5**

Джерело: Складено автором за даними: www.ukrstat.gov.ua, www.mlsp.gov.ua

Як елемент фінансової системи, соціальне страхування є системою фінансових установ, які здійснюють акумулювання і розподіл коштів, що накопичуються державою в обов'язковому порядку на компенсацію збитку від дії соціальних ризиків.

Управління системою соціального страхування включає такі види діяльності: планування, акумуляція та облік коштів, нарахування та виплата матеріального забезпечення, звітність, контроль, розгляд спірних питань. Управлінню соціальним страхуванням властиві загальні риси та принципи, які характерні для управління в цілому. Одним із таких принципів є принцип законності, зміст якого полягає в тому, що всі органи управління, всі посадові особи зобов'язані виконувати свої повноваження згідно із законодавчими актами. В цій сфері діяльності слід чітко дотримуватися встановлених розмірів страхових внесків, строків їх сплати, використовувати кошти страхових фондів суворо за цільовим призначенням, своєчасно подавати звітність тощо. Крім того, принцип законності передбачає дотримання встановленого порядку прийняття управлінських рішень [35, с.78].

Управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють страхові фонди. Ці органи забезпечують фінансування соціальних виплат, провадять контроль за використанням коштів, та здійснюють інші функції згідно з затвердженими статутами. Страхові фонди є некомерційними самоврядними організаціями. Вони не можуть займатися іншою діяльністю, крім тієї, для якої їх створено.

Україна, як відомо, розпочала перебудову соціального страхування з початку 2001 р. і йде в реформуванні цього важливого напряму соціальної політики, фактично, європейським шляхом. Адже здійснення державного соціального страхування у нашій країні є функцією самоврядних правових органів — фондів загальнообов’язкового соціального страхування. Вважається, що якщо держава частину своїх повноважень передає соціальним партнерам, тим самим відбувається зміцнення самої держави. Держава бере на себе лише загальний юридичний нагляд за системою соціального страхування.

Одним із напрямів удосконалення системи фінансового забезпечення соціальної функції держави стало запровадження єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування. В Україні 8 липня 2010 року було прийнято закон України №2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон № 2464), основна частина якого набула чинності з 1 січня 2011 року.

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ) – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Основними платниками ЄСВ в Україні з 1 січня 2016 року є роботодавці. Ставка ЄСВ для таких платників є однаковою для всіх роботодавців і становить 22% від фонду оплати праці, підприємства, установи або організації.

Загалом, реалізація закону про систему збору та обліку єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування дозволяє:

- раціональніше використовувати кошти соціального страхування шляхом уникнення дублювання страховими фондами окремих функцій пов'язаних із формуванням страхових коштів, що спрямовуються на утримання адміністративного апарату, який відповідає за збір, облік і контроль сплати страхових внесків, зокрема відмовитися від взаєморозрахунків між фондами соціального страхування;
- гарантувати повну прозорість фінансових потоків для суб'єктів системи загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- забезпечити ефективніший облік внесків за рахунок їх персоніфікації за всіма видами соціально страхування;
- надати можливість застрахованим особам у будь-який час отримувати інформацію про те, які страхові внески та в які фонди робить за них роботодавець;
- запровадити загальнообов'язкове медичне страхування в системі єдиного соціального внеску без підвищення страхових тарифів та збільшення навантаження на фонд оплати праці. У свою чергу фонди, звільнившись від великої частини адміністративних обов'язків, більше уваги приділятимуть застрахованим особам [53, с.35].

Розглянемо найбільш основні проблемні питання в управлінні системою соціального страхування в Україні.

Нині існує реальна потреба у зміцненні фінансової забезпеченості системи соціального страхування на основі пошуку, виявлення внутрішніх резервів росту фінансових ресурсів, консолідації зусиль усіх соціальних партнерів по досягненню фінансової збалансованості системи соціального страхування та їхніх власних інтересів [35, с.131].

Дослідження проблем фінансування системи соціального страхування засвідчують їхній тісний зв'язок із недоліками у плануванні бюджетів фондів. Одним із підтверджень цього є щорічне перевищення фактичних залишків коштів фондів на кінець року над запланованими.

Більше того, у всіх фондах соціального страхування залишки коштів на кінець року не плануються, що в свою чергу не дозволяє розрахувати рівень виконання плану. А також свідчить не лише про приблизну оцінку планових показників доходної та видаткової частин бюджетів фондів соціального страхування, але й про нераціональне використання фінансових ресурсів. Факти порушення фінансової дисципліни у сфері соціального страхування.

Зростання залишків коштів в системі соціального страхування відбувається на фоні збереження низької купівельної спроможності цілого ряду соціальних допомог, які фінансуються з фондів соціального страхування. З цього можна зробити висновок, що залишки коштів фондів соціального страхування доцільно направляти на індексацію тих допомог, купівельна спроможність яких в поточному році знижувалась.

Вважаємо, що формування адекватної політики управління залишками коштів системи соціального страхування на кінець звітного періоду дозволить підвищити загальну економічну ефективність системи соціального страхування.

Зміцнення фінансової бази соціального страхування є нагальним завданням. На наш погляд, для системи соціального страхування в цілому актуальним є використання альтернативи потенційних джерел формування фондів. Тобто, одним із резервів поповнення дохідної частини фондів є ефективна капіталізація вільних фінансових ресурсів.

Відповідними законами з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування передбачено, що одним із джерел формування дохідної частини фондів соціального страхування є «прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів фонду, в тому числі резерву страхових коштів фонду на депозитному рахунку» [46; 47; 48].

В цілому процес формування резерву страхових коштів в системі соціального страхування має нестабільну тенденцію, а в окремих фондах не відбувається взагалі. В той же час, фонди, які мають в своєму розпорядженні резервні кошти, не проводять з ними фінансові операції по розміщенню їх на депозитних рахунках в банках з метою отримання додаткових доходів.

Підтвердженням цьому є не відображення останніх у звітній діяльності фондів. З цього слідує, що фонди, які не формують резерв страхових коштів та ті, які його формують на сучасному етапі не отримують інвестиційних доходів.

Вважаємо, що на майбутнє необхідно внести зміни до відповідних законів України з окремих видів соціального страхування, які б дозволили їм інвестувати страхові кошти за різними напрямами, а не лише розміщувати на депозитах комерційних банків, зважаючи на порівняно невисоку ліквідність останніх. У зв'язку з цим, в Україні має бути розроблений та відпрацьований фінансовий механізм по формуванню та використанню інвестиційних ресурсів системи соціального страхування.

Капіталізацію вільних фінансових ресурсів системи соціального страхування можна визнати раціональною не стільки для застрахованої особи, стільки для всієї фінансової системи державного соціального страхування, так як вона супроводжується формуванням резервів в благополучні по дії соціальних ризиків роки. Так, не маючи фондованої системи, такі країни, як Великобританія, Нідерланди, Японія, Швейцарія, і зараз отримують високі (більше 10% в структурі доходів соціального страхування) інвестиційні доходи, формуючи резерви в рамках розподільчої системи [51, с.7]. Наслідком такого стану справ є перш за все, втрата доходів в системі соціального страхування, зниження її загальної ефективності. Зазначені проблеми стримують процес розвитку фінансової діяльності фондів соціального страхування та зростання їхньої економічної ефективності, а також вказують на незавершеність побудови цілісного фінансово-економічного механізму соціального страхування в цілому. У зв'язку з цим, оптимізація діючої моделі фінансового механізму соціального страхування на сьогодні є важливим та актуальним завданням.

РОЗДІЛ 2
СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Фінансове забезпечення видатків Пенсійного фонду

Важливою причиною нагальної потреби реформування пенсійної системи є стрімке зростання видатків Пенсійного фонду України у відсотках до ВВП. Так, у 2017 році – майже 10 % ВВП (табл. 2.1).

Сучасна держава повинна спрямовувати свою діяльність на забезпечення реальних стандартів добробуту своїх громадян. Як центральний суб'єкт виконання соціальних функцій у суспільстві держава використовує бюджетне фінансування соціальних проектів, створює інститути обов'язкового та добровільного соціального страхування.

Таблиця 2.1

Видатки Пенсійного фонду України

Показники	**Роки**							
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
ВВП, млн грн	1 000 060	1 314 000	1 408 889	1 454 931	1 566 728	1 979 458	2 383 182	2 982 920
Видатки Пенсійного фонду України, всього, млн грн	191 472,7	209 03 6,0	228 76 3,7	252 755,0	245 246	265 655	253 44 8,6	291 467, 3
У % до ВВП	**19,1**	**15,9**	**16,2**	**17,4**	**15,7**	**13,4**	**10,6**	**9,8**

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Складна макроекономічна ситуація в країні, спад економічного розвитку призводять до значного зростання соціальних негараздів. Протистояти цим явищам може лише суспільство, в якому створено надійну систему соціального захисту населення.

Складність і різноманітність пенсійного законодавства зумовлюють непрозорість і незрозумілість системи, що в свою чергу викликає природне невдоволення громадян. Як зазаначає академік НАН України Елла Лібанова: “Система пенсійного забезпечення залишається соціально несправедливою - як за професійною, так і за гендерною ознакою. В Україні традиційно зарплата бюджетників не перевищує 70% від зарплати працівників промисловості. В результаті пенсії колишніх вчителів, лікарів, працівників культури зі стажем більше 40 років ледь перевищують мінімальні. У той же час деякі пенсіонери - і не завжди ті, у кого є виняткові заслуги перед Україною, - отримують пенсії у кілька тисяч гривень. Дуже низькими є пенсії жінок ”.

Для підтримки соціальної справедливості в суспільстві держава має регулювати рівень заробітної плати та пенсії. Мінімальна пенсія являється державною соціальною гарантією, її розмір становив на кінець 2017 року становив 1435 грн. Динаміка середнього розміру пенсій за видами пенсій та чисельності пенсіонерів наведені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка середнього розміру пенсій та чисельності пенсіонерів в Україні за 2007-2016 рр.

Роки	**Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн**				**Чисельність пенсіонерів, тис. осіб**	**Ланцюгові темпи приросту, %**	
	по Україні	**за видами пенсій**				**середнього розміру пенсій**	**чисельності пенсіонерів**
		за віком	**по інвалідності**	**у зв’язку із втратою годувальника**			
2007	478,4	497,0	435,8	339,3	13936,8	17,6	-0,8
2008	776,0	798,9	624,4	517,5	13819,0	62,2	-0,8
2009	934,3	942,7	780,7	696,6	13749,8	20,4	-0,5
2010	1032,6	1039,6	884,6	807,9	13721,1	10,5	-0,2
2011	1151,9	1156,0	1033,8	940,0	13738,0	11,6	0,1
2012	1253,3	1252,4	1164,3	1053,8	13820,5	8,8	0,6
2013	1470,7	1464,3	1359,2	1252,8	13639,7	17,3	-1,3
2014	1526,1	1521,6	1406,5	1303,8	13533,0	3,8	-0,8
2015 *	1581,5	1573,0	1432,1	1433,1	12147,2	3,6	-10,2
2016 *	1699,5	1690,3	1545,3	1640,3	12296,5	7,5	1,2

2017 *	1828,3	1808,9	1705,9	1803,0	11956,2	7,6	-2,8

*Без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Як видно з наведеної таблиці середній розмір пенсій в Україні протягом 2007-2017 років постійно зростає, натомість чисельність пенсіонерів зменшується (за винятком 2011-2012, 2016 років), що пояснюється сталим зменшенням чисельності населення України.

Аналіз динаміки середнього розміру реальної пенсії свідчить про її щорічне зростання (за винятком кризових 2014-2015 років). Проте число пенсіонерів протягом 2007-2017 років щорічно змешується в середньому на 211 тис. осіб або на 1,6 %.

Розглянемо основні показники фінансової забезпеченості населення в Україні (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Основні показники фінансової забезпеченості населення*

Рік	Пенсія min	Пенсія max	Прожитковий мінімум	Мінімальна заробітна плата	Максимальна заробітна плата, на яку нараховується ЄСВ
2011	750	7500	894	941	14115
2012	822	8220	1017	1073	18241
2013	894	8940	1108	1147	19499
2014	949	9490	1176	1218	20706
2015	949	9490	1176	1218	20706
2016	1074	10740	1240	1378	34450
2017	1247	12470	1544	3200	48000

*станом на 1 січня відповідного року

Пенсія, як і заробітна плата поступово зростають. Але, нажаль, мінімальна пенсія значно нижча, ніж загальний показник прожиткового мінімуму, та мінімальна заробітна плата. Так, наприклад, у 2011 році мінімальна пенсія складала всього 79,7% від мінімальної заробітної плати, а у 2017 році цей

показник знизився до 39%. Розбіжність в розмірі мінімальної та максимальної пенсії складає 10 разів.

Разом із цим низький розмір пенсійних виплат порівняно з країнами Західної Європи потребує аналізу звіту про виконання бюджету Пенсійного фонду України. Проаналізувавши його, встановлено, що загальна чисельність пенсіонерів станом на 01.10.2017 року становила 11 956 200осіб, середній розмір пенсійної виплати – 1828,3 грн.

У розрізі категорій найбільшими є виплати пенсій за віком, які становлять 1808,2 грн.

Виявлено фактори, які впливають на ефективність функціонування пенсійної системи України. Однією з проблем залишається складна демографічна ситуація. Показники народжуваності у 2017 році, порівняно з 2016 роком зменшилися на 5,8% – до 166,102 тисячі осіб, це пов'язано зі складною політичною ситуацією в країні, економічними, екологічними та іншими проблемами.

У контексті пенсійного забезпечення це означає, що кількість працездатного населення, яке створює суспільний продукт, зменшуватиметься, а відтак знижуватиметься рівень споживання майбутніх пенсіонерів.

Функціонування вітчизняної солідарної пенсійної системи в умовах трансформаційних процесів негативно позначилося на соціальній справедливості пенсіонерів, зокрема має місце велика розбіжність у розмірі пенсій від занадто великих для окремих категорії громадян до загальної зрівнялівки (майже на рівні мінімальної) для всіх інших пенсіонерів; пенсія неадекватна трудовому внеску, тобто розмір трудових пенсій практично не залежить від трудового стажу і сплачених пенсійних внесків; відсутні рівно правні умови пенсійного забезпечення для всіх громадян, існує чимало різних пільг на одержання спеціальних пенсій тощо. Можна сказати, що пенсії для більшості громадян практично перетворилися на виплати із соціального забезпечення.

Структура розподілу чисельності пенсіонерів за віком у солідарній системі за рівнем одержуваних пенсій у 2017 р. свідчить про те, що достатньо

нерівномірний розподіл пенсіонерів за рівнем одержуваних пенсій виправити поки не вдається, адже частка осіб, що одержують пенсії в розмірі від 1-ї до 2-х мінімальних пенсій, є занадто великою (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Розподіл чисельності пенсіонерів за віком у солідарній системі за рівнем одержуваних пенсій, призначених за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», станом на 01.10.2017 р., тис. осіб

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua

Як можна бачити з рис.2.1, 4% загальної кількості пенсіонерів в Україні отримували пенсію в розмірі, що не перевищує мінімальну пенсію за віком; 79 % загальної чисельності пенсіонерів – у розмірі від 1-ї до 2-х мінімальних пенсій; 10 % – у розмірі від 2-х до 3-х мінімальних пенсій; 4 % – від 3-х до 4-х мінімальних пенсій; 3 % – вище 4-х мінімальних пенсій.

Ми вважаємо, що така структура розподілу пенсіонерів є наочним доказом того, що сучасна солідарна пенсійна система працює з досить великим напруженням, яке дозволяє державі виконувати соціальні зобов'язання перед більшістю громадян у вкрай обмежених розмірах.

Дуже актуальною для сучасної України є також тенденція щодо збереження літніми людьми здатності й бажання працювати після досягнення пенсійного віку.

Відповідно до аналізу результатів соціологічного дослідження «Сприяння реформі соціальних послуг в Україні», проведеного співробітниками соціологічного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, можна стверджувати про наявність в осіб похилого віку в Україні бажання й здатності до праці. Майже 17 % респондентів на момент опитування працювали. Причому більшість з них мали роботу за наймом впродовж повного робочого дня. У режимі неповної зайнятості перебували близько 16 % опитаних Випадкову роботу по найму мали 3 % респондентів, а близько 5 % - займалися індивідуальною трудовою діяльністю. Більше того, 12 % чоловіків і 6 % жінок зазначили, що шукають додаткову роботу за спеціальністю.

Майже 22% опитаних вважають, що соціально незахищеним групам населення необхідно надавати допомогу у працевлаштуванні.

Таким чином, можна стверджувати, що для України, ж і для країн Організації економічної співпраці та розвитку, на сучасному етапі є характерною тенденція щодо наявності в осіб похилого віку бажання й здатності працювати після досягнення законодавчо встановленого пенсійного віку.

Але причини, що викликають прояв цієї тенденції, мають в Україні певні особливості. Суттєвим моментом, що відрізняє наявність бажання українських пенсіонерів продовжувати трудову діяльність, є відмінності в мотивації до отримання додаткового заробітку. З'ясування мотивів осіб похилого віку щодо продовження роботи після набуття права на пенсію допоможе визначити першочергові проблеми, що постають перед літніми особами, а також потреби й інтереси людей цієї категорії.

У більшості країн з високим рівнем життя отримання додаткового до пенсійної виплати заробітку не є життєво необхідним. Проблема запобігання бідності літніх людей не стоїть так гостро: рівень пенсійного забезпечення осіб похилого віку в цих країнах, навіть за відсутності стажу сплати пенсійних внесків, є достатньо високим. Наявність ліберального законодавства щодо гнучкого вікового цензу виходу на пенсію, високих компенсаторних механізмів у разі втрати працездатності особою внаслідок досягнення пенсійного віку, залучення

населення до різноманітних соціальних програм, розвинутий ринок пенсійних послуг не заохочують людину до продовження трудової діяльності після набуття права на пенсію. Більше того, в цих країнах постійно збільшується кількість осіб передпенсійного віку, які не тільки не працюють, але й не ну шукають роботу.

Для пенсіонерів цих країн, на відміну від українських, основними мотивами продовження трудової діяльності виступають не матеріальні, а психологічні й культурні:

- збереження статусу працюючої особи і пов'язаного з цим відчуття власної значущості й суспільної корисності,

- бажання зберегти відносини з членами колективу (потреби у спілкуванні);

- бажання додержуватись прийнятих норм суспільної моралі, традицій,стереотипів тощо.

Для осіб похилого віку в Україні згадані мотиви є також актуальнішої.

Але, відповідно до результатів згаданого вище соціологічного дослідження,вони не мають першочергового значення.

Серед мотивів продовження трудової діяльності українських пенсіонерів з великим відривом лідирує мотив заробити необхідні для життя кошти. Близько 15,1% опитаних назвали нестачу продуктів харчування та коштів на якісне медичне обслуговування одними з основних проблем. Це ще раз демонструє низький рівень фінансової й матеріальної забезпеченості літніх людей за рахунок лише солідарного компоненту пенсійної системи.

Криза вітчизняної солідарної системи пенсійного забезпечення зумовлює прискорення запровадження обов’язкової накопичувальної складової пенсійної реформи.

2.2. Аналіз розвитку фінансового забезпечення видатків фондів державного соціального страхування

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною

самоврядною організацією. Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України. Основне завдання Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття — організація та здійснення відповідного виду страхування. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття пов'язане з матеріальним забезпеченням на випадок безробіття.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття проводить планування доходів і видатків, збирання й облік страхових внесків, забезпечують фінансування соціальних виплат, контроль за рухом коштів та здійснюють інші функції згідно із затвердженим статутом. Фонд не можуть займатися іншою діяльністю крім тієї, для якої його створено [52]. Управління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття здійснюється на паритетній основі державою, представниками роботодавців та застрахованих осіб (рис.2.2).

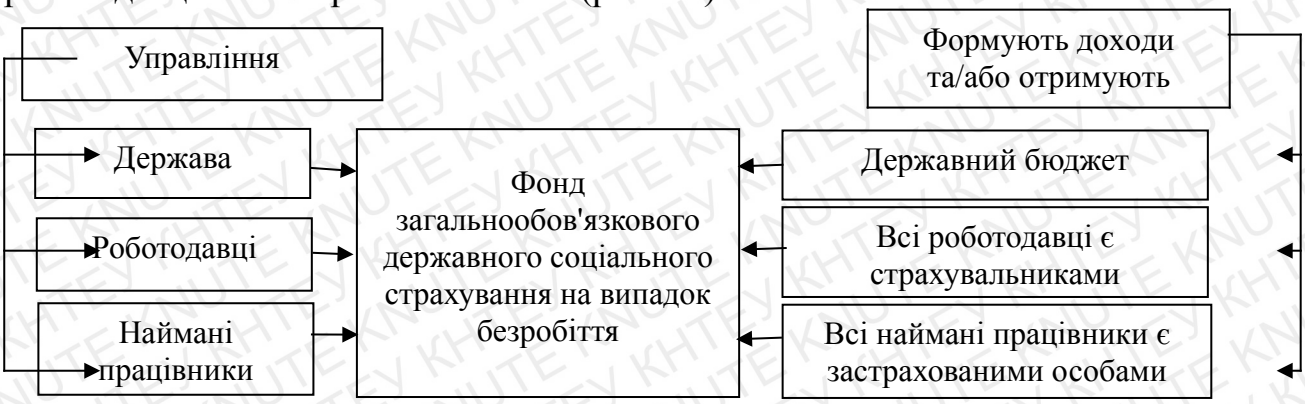

Рис. 2.2. Паритетна участь в управлінні Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття України

Джерело: Складено автором за даними: Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000р. №1533-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua.

Усі застраховані громадяни є членами Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Рис. 2.3. Суб'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування [52]

Обов'язкові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб є основним джерелом доходів бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування і становлять близько 80 % їх обсягу. В Україні на протязі 2005-2017 рр. відбувались зміни тарифів для роботодавців (табл.2.4).

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування - консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Таблиця 2.4.

Страхові тарифи для роботодавців на загальнообов'язкове державне соціальне страхування Україні у 2005-2017 рр.

Роки	Соціальне страхування на випадок безробіття	Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою	Пенсійне страхування	Соціальне страхування від нещасних випадків на	Разом
Тарифи для роботодавців (у відсотках)					
2005	1,6	2,9	32,3	1,73	38,53
2006	1,3	2,9	31,8	1,5	37,5
2007	1,3	1,5 (- 1,4)	33,2 (+ 1,4)	1,5	37,5
2008	1,3	1,5	33,2	1,51	37,51
2009	до 13.01.09 - 1,3 з 13.01.09 - 1,6	до 13.01.09 - 1,5 з 13.01.09 - 1,4	33,2	1,4 1	37,61
2010	1,6	1,4	33,2	1,41	37,61
2011-2015	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				36,3 -49,7
2016-2017	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				22

За період 2015-2017 рр. доходи бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття зростають на 1 426 677 тис.грн., або 17,08% (рис. 2.4).

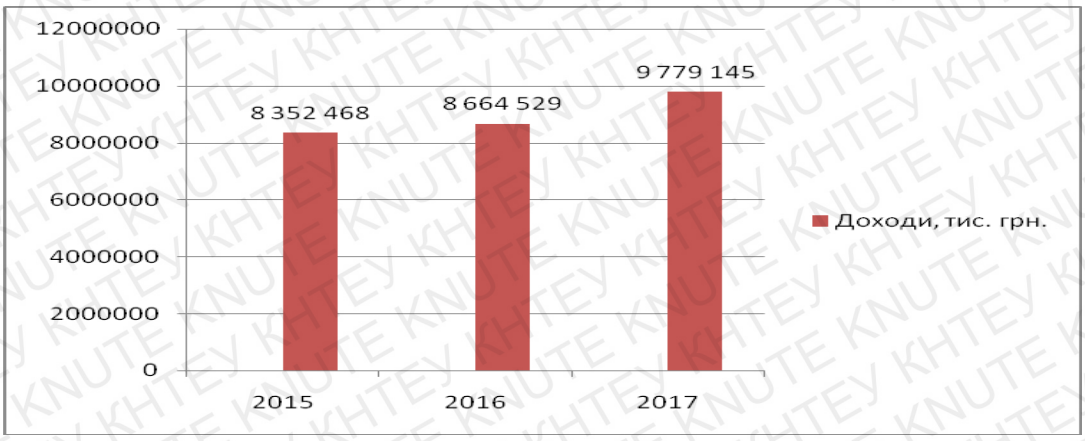

Рис. 2.4. Динаміка доходів бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Джерело: Складено автором за даними Фонду соціального страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsz.gov.ua/.

За період 2015-2017рр. доходи бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття зростають на 17,08% за рахунок зростання страхових внесків на 3 803 174 тис. грн., або 65%, зростання інших надходжень на 2 256 тис. грн., або 7,35 %, зростання коштів державного бюджету на соціальний захист працівників, що вивільняються у зв’язку з виведенням з експлуатації Чорнобильської АЕС на 292 тис.грн., або 73,34%.

Структуру доходів бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2015-2017 рр. наведено у Додатку М.

Таким чином, найбільшу питому вагу у складі доходів бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття за 2015-2017 рр. становлять страхові внески. У 2015 році вони становили 99,47%, у 2016 році становили 99,63%, у 2017 році становили 99,65%, що на 0,02 в.п. більше, ніж у 2016 році. Питома вага інших надходжень та коштів державного бюджету в загальній структурі доходів Фонду не перевищують 1%.

Таким чином, протягом досліджуваного періоду (2015 – 2017рр.) доходи бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття мали стабільну тенденцію до зростання. В структурі доходів Фонду майже 100% складали страхові внески (надходження від єдиного соціального внеску), що є позитивним в діяльності Фонду і підтверджує, що процес формування надходжень має страховий характер.

Кошти Фонду загальнообов’язкового соціального страхування України на випадок безробіття використовуються на виплату матеріального забезпечення та надання соціальних послуг.

Динаміку фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг Фондом соціального страхування на випадок на 2015-2017 рр. наведено у Додатку Н.

Видатки Фонду соціального страхування на випадок безробіття на 2015 рік становили 8 269 674 тис.грн., видатки на 2016 рік порівняно з 2014 роком зростають на 303 844 тис.грн., або 3,67% і становили 8 573 518 тис.грн.; видатки у

бюджеті Фонду соціального страхування на випадок безробіття на 2017 рік становлять 9 675 946 тис.грн., що на 1 102 429 тис.грн., або 12,86% більше ніж у 2016 році (рис. 2.5).

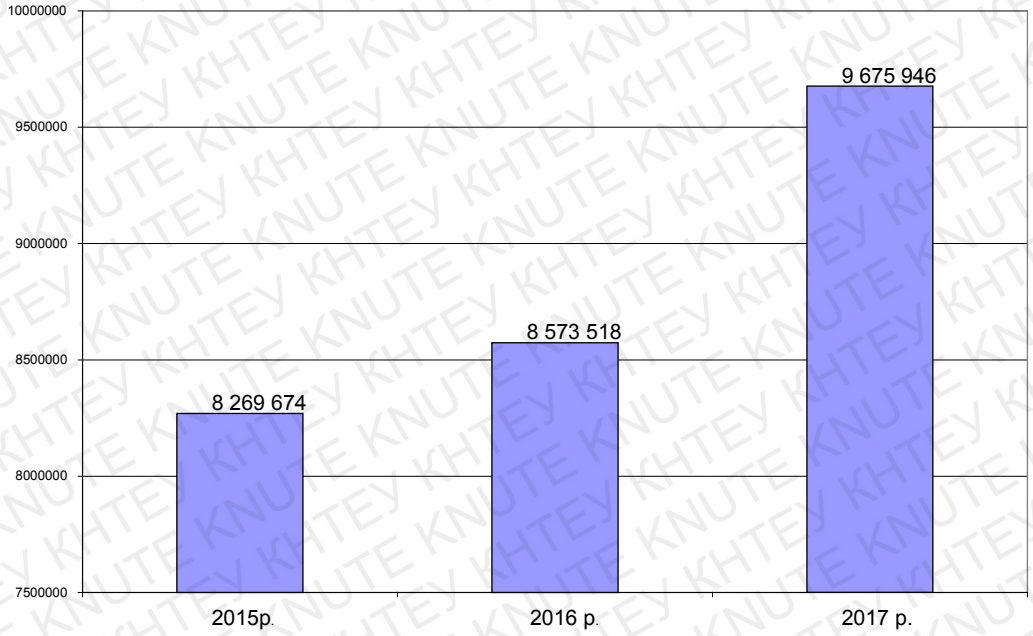

Рис. 2.5. Видатки бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2015-2017рр.

Джерело: Складено автором за даними Фонду соціального страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsz.gov.ua/.

Найбільшу питому вагу у складі видатків бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття за 2015-2017 рр. становлять видатки на матеріальне забезпечення та соціальні послуги.

Слід сказати, що найбільшу питому вагу у структурі видатків на матеріальне забезпечення та соціальні послуги на 2015-2017рр. становить допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності, так у 2015 році показник становить 91,9%, у 2016 році становить 93,1%; у 2017 році питома вага допомоги по безробіттю становить 93,6%.

Також слід відмітити, що за період 2015-2017 рр. питома вага видатків на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації зменшується з

3,5% до 3%. Питома вага інших видатків в структурі видатків на матеріальне забезпечення та соціальні послуги на 2015-2017 рр. не перевищує 1%.

Таким чином, результати проведеного аналізу дозволяють стверджувати, що структура видатків Фонду соціального страхування на випадок безробіття підтверджує той факт, що даний Фонд виконує законодавчо закріплене основне його завдання, а саме, фінансування послуг із соціального захисту населення.

Система загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань гарантує нашим громадянам соціальний захист, насамперед, право на страхові виплати у разі повної або часткової втрати працездатності чи втрати годувальника.

Протягом 2014-2017рр. формування доходної та видаткової частини Фонду мало неоднозначну тенденцію (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Доходи і видатки Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві

Показники	2014 рік, млн грн	2015 рік, млн грн	Темп росту 2015/ 2014, %	2016 рік, млн грн	Темп росту 2016/2015, %	2017 рік, млн грн	Темп росту 2017/2016, %	Темп росту 2017/2014, %
Доходи	4 084,3	3 570,2	87,4	3 941,2	110,4	5 662,5	143,7	138,6
Видатки	3 673,6	3 535,1	96,2	4 372,0	123,7	5 662,5	129,5	154,1
Дефіцит/ Профіцит	410,7	35,1	х	-430,8	х	0	х	х

Джерело: Складено автором за даними Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.social.org.ua

Так, у 2015 році доходи Фонду зменшились у порівнянні з 2014 роком і становили 3 570, 2 млн грн. Поряд з цим темп росту видатків в 2016 році становив 96,2%. У 2014-2015 рр. бюджет Фонду було виконано з профіцитом. В той час, коли у 2015 році у бюджеті Фонду утворився дефіцит в обсязі 430,8 млн грн [19, с.45]. В 2017 році доходна частина бюджету Фонду дорівнювала видатковій. В той же час, слід відмітити, що за період 2014-2017 рр. видатки Фонду зростали швидшими темпами, ніж доходи.

Найбільшу питому вагу у видатковій частині бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві складають відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, так у 2015 році ця сума становила 2960,9 млн. грн. або 80,6% загальної суми видатків, у 2016 році – 2980,1 млн. грн. або 84,3%, а у 2017 році – 3 313,7 млн. грн. або 85,4%.

Аналіз стану виробничого травматизму та профзахворювання в Україні показав, що незважаючи на заходи, що вживаються роботодавцями щодо створення безпечних та нешкідливих умов праці на кожному робочому місці, робочими органами виконавчої дирекції Фонду, центральними та місцевими органами виконавчої влади, які здійснюють контроль та нагляд за станом охорони праці в різних галузях економіки, рівень виробничого травматизму та профзахворюваності залишається ще досить високим.

Видатки на медичну, професійну та соціальну реабілітацію потерпілих на виробництві складали у 2015 році 200,5 млн. грн. або 5,5% від загальної суми видатків, у 2016 році – 201,1 млн. грн. або 5,7%, а у 2017 році – 251,2 млн. грн. або 5,8%.

Видатки на профілактику нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань займають дуже незначну частку у структурі загальних видатків Фонду. Так, у 2017 році вони складали 9,4 млн. грн. Невиконання цієї функції Фондом призводить до збільшення випадків професійних захворювань та травматизму.

У системі соціального страхування значну роль відіграє Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (правонаступником якого з другої половини 2017 року став Фонд соціального страхування), адже його діяльність спрямована на розв’язання важливих проблем у житті людини.

Розглянемо особливості формування і використання коштів у даному Фонді за 2014-2017 роки, табл.2.6.

Таблиця 2.6.

Доходи і видатки Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

Показники	2014 рік	2015 рік	Темп росту, %	2016 рік	Темп росту, %	2017 рік	Темп росту, %
	млн грн	млн грн		млн грн		млн грн	
Доходи	7 227,6	6 827,6	94,5	7 970,0	116,7	9 031,4	113,3
Видатки	7 243,7	7 519,4	103,8	8 526,9	113,4	8 960,1	105,1
Дефіцит/ Профіцит	-16,1	-691,8	x	-556,9	x	71,3	x

Джерело: Складено автором за даними Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fse.gov.ua

Протягом 2014-2017 рр. бюджет даного фонду був дефіцитним, і покривався за рахунок асигнувань з Державного бюджету. На 2017 рік показники доходів Фонду сформовані в обсязі 9 031,4 млн грн, що на 71,3 млн грн перевищує показники видатків Фонду.

Слід сказати, що в структурі доходної частини Фонду найбільшу частку складають страхові внески. Так, питома вага даної статті доходів у 2014 році становила 89,9%, у 2015-2016 рр. – 89,7%. На 2017 рік передбачено збільшення питомої ваги даної статті до 95,2%.

В структурі видаткової частини даного Фонду переважають видатки на виплату матеріального забезпечення застрахованим особам по тимчасовій непрацездатності. Так, на 2017 рік питома вага даних виплат за показниками складає 51,7%. Наступними за обсягами здійснених виплат слідують виплати на оздоровчі заходи, на 2017 рік показники таких видатків складають 19,8%. Видатки на забезпечення поточної діяльності Фонду на 2017 рік складають 5,7% [20].

Аналіз звітів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності по контрольно-ревізійній роботі засвідчив низьку ефективність контрольних заходів в установах, підприємствах та організаціях при досить значних витратах робочого часу на їх проведення. Мають місце непоодинокі випадки низької ефективності здійснення ревізій та перевірок окремих страхувальників.

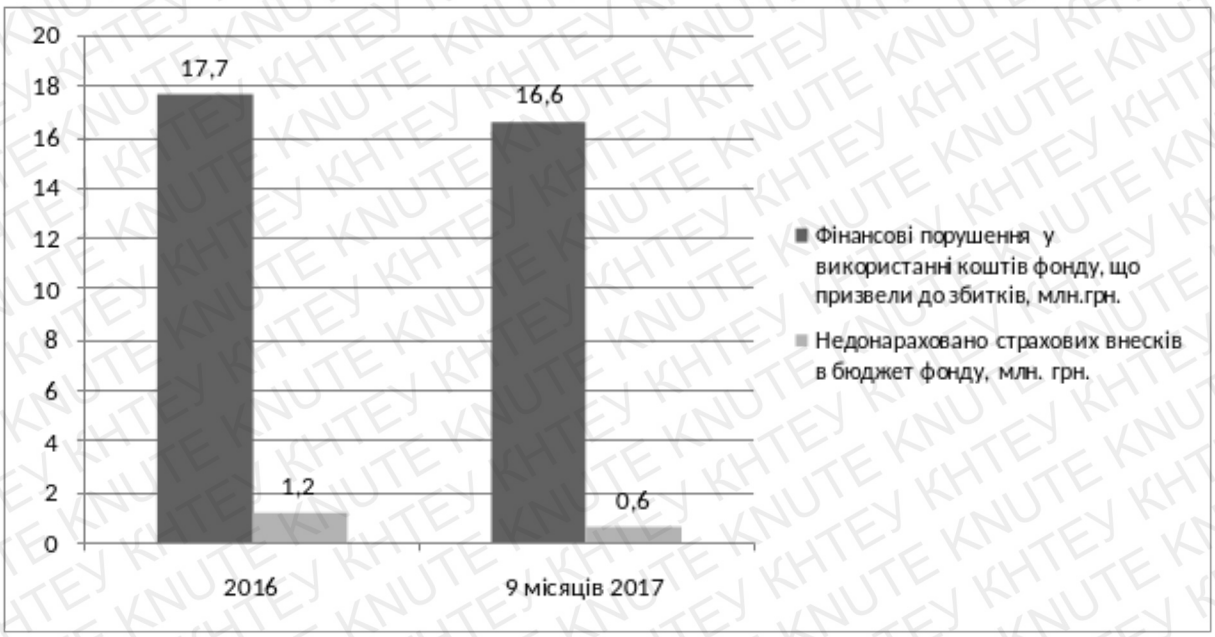

Рис.2.11. Обсяг фінансових порушень, що виявлені у діяльності Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України у 2016-2017 роках

Джерело: Складено автором за даними: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish.

Протягом 2016 року та 9 місяців 2017 року було встановлено фінансових порушень у використанні коштів Фонду, що призвели до збитків відповідно на 17,7 млн. грн. та 16,6 млн. грн. відповідно. Окрім того, органами Фонду було встановлено, що страхувальниками регіонів недонараховано в бюджет Фонду відповідно 1,2 млн. грн. та 600,0 тис. грн. страхових внесків, рис.2.11. За порушення чинного законодавства у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності до адміністративної відповідальності притягнуто відповідно 7,3 тис. та 6,9 тис. посадових осіб [20].

Налагодження та удосконалення процесу управління коштами системи соціального страхування, зростання її економічної ефективності як на державному, так і на місцевому рівні залишається однією з найважливіших проблем, особливо в умовах сучасного обмеження фінансових ресурсів.

РОЗДІЛ 3
ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Зарубіжний досвід функціонування систем соціального страхування

Процес створення ефективної системи соціального захисту, в тому числі і системи соціального страхування в Україні залежить від багатьох чинників. Одним із них є використання досвіду зарубіжних країн, де ця система працює тривалий час і має позитивні результати. Значний інтерес представляє система соціального захисту, яка формується в рамках Європейського Союзу.

Великий інтерес викликає історія формування системи соціального захисту європейським співтовариством, досвід якого доцільно більш активно використовувати в Україні при вирішенні питань соціального захисту.

У європейських країнах основними формами соціального захисту є соціальне страхування та соціальна допомога.

В одних країнах, де соціальне страхування отримало найбільш ранній розвиток, воно набуло своєрідних «класичних» форм. Це континентальні країни, передусім ФРН та Франція. В цих країнах передбачені такі види соціального страхування: пенсійне; на випадок безробіття; від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання [35, с.50]. В інших країнах можна спостерігати відхід від класичних форм страхування, з метою удосконалення системи соціального захисту населення. В Нідерландах система соціального страхування не підпадає під класичну континентальну схему, але є однією із самих розвинутих у Європі за масштабами виплат і має багато своєрідних рис. Соціальне страхування здійснюється у таких організаційно-фінансових формах: система державного страхування; система страхування найманих працівників; страхування службовців [35, с.45-46].

Порядок соціального страхування визначається відповідними законами (Швейцарія, Франція, Італія). У Німеччині вказані правовідносини закріплені у Соціальному кодексі та окремих законах.

Пенсійне страхування у європейських країнах має певні спільні риси. По-перше, це здійснення управління державними та недержавними органами. По-друге, наявність солідарної та накопичувальної систем. Накопичувальна система є обов'язковою і добровільною. Але в більшості країн накопичувальна система є добровільною і саме вона відіграє визначальну роль у пенсійному забезпеченні. Наймані працівники, а також деякі категорії самозайнятих (рівень прибутку яких не перевищує встановлену законодавчо межу) підлягають загальнообов'язковому страхуванню. Добровільним страхуванням охоплюються особи з високими доходами та особи, які втратили право на загальнообов'язкове страхування або не підпадають під нього [51, с.8]. Тобто, навантаження на систему загальнообов'язкового пенсійного страхування зменшено, шляхом виключення із нього певних груп працівників.

Пенсійний вік різний у різних країнах, але слід відмітити, що він вищий, ніж в Україні. Право на пенсію за віком в Німеччині виникає після досягнення 65 років, в Італії 66 років для чоловіків і 61 для жінок (пенсійна реформа в Італії передбачає поступове підвищення пенсійного віку для чоловіків до 75 років, а для жінок до 70), у Швейцарії – 64 роки для жінок і 65 для чоловіків.

На відміну від інших країн, в Нідерландах державному пенсійному страхуванню підлягає все населення країни. Пенсії виплачуються всім особам, які досягли пенсійного віку – 65 років. Розмір пенсії розраховується з мінімальної зарплати і складає 70% для одиноких пенсіонерів і 100% - сімейним [44, с.130].

Система пенсійного страхування в Україні багато в чому схожа на німецьку, але, в Україні недостатньо дієвий коефіцієнт страхового стажу та недосконалий механізм щорічного коригування розміру пенсій.

Пенсійне страхування в європейських країнах має певні проблеми. Основна – погіршення демографічної ситуації. Навантаження на працююче населення постійно зростає. Наприклад у Швеції – 1,6 млн. пенсіонерів, тобто, кожен п'ятий

громадянин – пенсійного віку [41, с.32]. Одним із визначальних завдань системи пенсійного страхування є продовження працездатного віку людини. Це досягається шляхом збільшення пенсійного віку, зростання необхідного для призначення пенсії страхового стажу.

Соціальне страхування здійснюється Фондами соціального страхування, які є самоврядними організаціями, що управляються соціальними партнерами: роботодавцями, працівниками та державою.

У більшості країн основний тягар внесків на соціальне страхування припадає на роботодавців (в Італії та Іспанії – 4/5). Виняток становлять Нідерланди, де працівники сплачують 2/3 загальної суми внесків. В Нідерландах збір внесків здійснюють промислові страхові асоціації. Керують ними представники роботодавців та найманих працівників [157, с.28]. Фонд соціального страхування Бельгії наповнюється за рахунок відрахувань працюючих (13,7%), роботодавців (24,7%), держави. Кошти надходять на рахунок Національної служби соціального захисту, яка і визначає соціальний бюджет країни, а саме соціальний бюджет данної країни – це 73% державного бюджету [35, с.135]. Найбільше коштів витрачається на виплату пенсій і допомоги по інвалідності. Слід зазначити, що в Україні лише обговорюється питання про формування соціального бюджету в межах державного бюджету.

В країнах ЄС соціальне страхування спрямовується на забезпечення основних життєвих потреб та недопущення суттєвого зниження доходів внаслідок дії факторів соціального ризику.

В усіх європейських країнах поряд із соціальним страхуванням існує система адресної соціальної допомоги, управління якою взяла на себе держава.

Ще однією з країн, досвід якої Україна може використовувати для побудови власної пенсійної системи, є Польща. Польська реформа викликає зацікавленість через географічну спорідненість, а також через те, що Польща 50 років належала до спільної з Радянським Союзом економічної і політичної системи. Польща почала свої реформи в умовах планової економіки та політичної диктатури і досягла значного прогресу при переході до демократичної форми державного

устрою та ринкової економіки. Польща врахувала досвід Швеції, Латвії, Чилі, Аргентини.

В країні була запроваджена трирівнева пенсійна система. 1 січня 1999 р. почалося введення персоніфікованого обліку внесків і заробітку всіх працівників. До цієї дати пенсії призначались, виходячи із заробітку і тривалості трудового стажу. Інформація про зарплату надавалась працедавцями, а трудовий стаж обліковувався в трудових книжках. За новою системою була змінена формула обчислення пенсії. Формулу обчислення пенсій можна розділити на дві частини. Перша частина дорівнюватиме розміру пенсії, на яку виникає право до дати початку персоніфікації. Ця частина пенсії може бути обчислена і проіндексована. Друга частина пенсії може обчислюватись на основі зарплати і тривалості трудового стажу після дати початку персоніфікованого обліку. Це дозволить скасувати трудові книжки). Другий рівень пенсійної системи Польщі працює за принципом фондування. Третій рівень складають добровільні професійні пенсійні програми, засновниками яких є роботодавці. До них застосовується пільговий податковий режим для внесків на соціальне страхування [44, с.124].

Окрім пенсійного страхування, у Польщі діють інші види страхування. Внесок на соціальне страхування складає 36,59% заробітної плати. Із них 12,22% - пенсійний внесок до першого рівня; 7,3 – внесок до пенсійних фондів другого рівня; 13% - внесок на пенсійне страхування у разі інвалідності; 2,45% - внесок на страхування у разі захворювання (тимчасова непрацездатність); 1,62% - страхування від нещасного випадку.

Підсумовуючи все вищезазначене, необхідно відмітити, що для успішного здійснення пенсійної реформи в Україні важливо урахувати як позитивний, так і негативний досвід (щоб не повторювати помилки) зарубіжних країн у питаннях розвитку системи соціального захисту.

Хоча Україна в цілому визначилася із вибором пенсійної системи, але це не означає, що Україна не повинна вивчати та впроваджувати у практику зарубіжний досвід.

Найбільш захищеними від усіх ризиків є солідарні системи пенсійного забезпечення, які доповнюються накопичувальним сектором. Такий напрям обрала й Україна. При цьому, стабільність європейських пенсійних систем забезпечується значною часткою держави в системі. Держава вдається до дотацій. Наприклад, у Німеччині дотації в національну пенсійну систему складають другий за величиною рядок у видаткових статтях федерального бюджету [35, с.142].

На нашу думку, система загальнообов'язкового соціального страхування повинна охоплювати не тільки найманих працівників, але і самозайнятих осіб, тому що в умовах нерозвинутості недержавних страхових структур та недовіри до них ця категорія людей залишиться поза страховою системою.

Україна не може стояти осторонь тих процесів, що відбуваються в Європі, так як вона визначила для себе необхідність соціально-економічної інтеграції з Європейським Союзом. Це накладає певні зобов'язання щодо врахування міжнародного досвіду із впровадження ринкових моделей соціального захисту. Перед законодавцем постало завдання адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

При використанні досвіду високорозвинутих держав в розбудові вітчизняної системи державного соціального страхування слід врахувати такі обставини.

По-перше, соціально-економічне середовище в Україні певною мірою ускладнює запровадження деяких відпрацьованих у розвинутих країнах механізмів соціального захисту. Зокрема, відсутній специфічний досвід управління, традиції і належний механізм суспільного контролю за діяльністю інститутів, що отримують повноваження розпоряджатися коштами соціального страхування.

Наслідками запровадження європейських механізмів без урахування національних особливостей та стану розвитку економіки є: неефективне адміністрування при невиправданому зростанні адміністративних витрат; нецільове спрямування та зловживання при використанні коштів соціальних фондів.

По-друге, відсутність розвинутих фінансових ринків та інфраструктури, інструментів довгострокового інвестування, високі ризики створюють ситуацію, коли встановлення численних обмежень (що виправдано у Західних країнах) може або унеможливлювати ефективну діяльність фондів, або ж надати їй формального характеру, коли значні порушення створять підстави для постійного втручання контролюючих органів.

По-третє, виходячи з цих обставин, запровадження апробованих у світі механізмів необхідно здійснювати за умови своєчасності та опрацьованості всіх необхідних документів та заходів, зокрема проведення відповідних експериментів та обґрунтованого аналізу їхніх результатів.

3.2. Напрями розвитку фінансового забезпечення системи державного соціального страхування в Україні

Формування нової моделі фінансування соціального захисту населення, котра спиралася б на максимальну концентрацію наявних ресурсів, засвідчила потребу в побудові ефективного фінансового механізму державного соціального страхування.

Зазначені протиріччя розвитку системи соціального страхування, визначені в попередніх розділах вказують на існування проблеми її фінансової нестійкості.

Важливість розвитку фінансової системи державного соціального страхування зумовлюється встановленням спільної відповідальності найманого працівника, роботодавця та держави за забезпечення соціальної орієнтованості економічного розвитку.

Питання формування фінансового механізму соціального страхування представлені в наукових дослідженнях таких вітчизняних авторів, як С. І. Юрій, В. Ф. Столяров, Л. І. Васечко , Л. М. Бабич, Л. І. Новосельська, Ю. Цігуш та ін.

Серед досліджень вітчизняних науковців відтворення основних елементів фінансового механізму соціального страхування було здійснено лише

Л. І. Васечко та Л. М. Бабич. Однак побудована, на наш погляд, модель взаємодії основних елементів фінансового механізму соціального страхування не враховує весь потенціал фінансових можливостей даної системи. А відтак, поза увагою залишаються фінансові методи, інструменти та важелі, які дозволяють в повній мірі оптимізувати фінансову діяльність системи соціального страхування.

Поряд з цим, необхідно відмітити недостатню концептуальну розробку організації фінансового механізму соціального страхування в Україні. Принципи та інструментарій організації фінансових відносин в системі соціального страхування, які широко використовуються в багатьох розвинутих країнах в практиці різних видів соціального страхування – еквівалентність страхових внесків і виплат, автономність в процесі управління, актуарні методи розрахунку для підтримання збалансованості фінансового забезпечення у довгостроковій перспективі – не є життєво важливими регуляторами вітчизняної системи соціального захисту населення.

Фінансовий механізм соціального страхування має включати такі основні складові: законодавчо-нормативне забезпечення, система фінансових регуляторів, механізм інвестування коштів соціального страхування, організаційна система соціального страхування.

Нагадаємо, що в основі функціонування фінансового механізму знаходяться потреби суб'єктів фінансових відносин та кругообіг фінансових ресурсів. Зважаючи на такі міркування, вважаємо, що до завдань фінансового механізму належать:

1. Мобілізація та акумуляція фінансових ресурсів. У межах системи соціального страхування повинен функціонувати такий фінансовий механізм, який був би спроможний забезпечити максимально можливу мобілізацію потенційних фінансових ресурсів. Ці кошти становитимуть той фінансовий потенціал системи соціального страхування, яким необхідно вдало розпорядитись.

2. Алокація фінансових ресурсів та контроль за їх ефективним використанням. Цілком очевидно, що мобілізація фінансових ресурсів не є

самоціллю. Відтак, система соціального страхування повинна забезпечити їх розміщення та раціональне використання.

3. Забезпечення оптимального розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів системи соціального страхування. Формування інвестиційної складової страхових коштів системи [56, с.32].

Зазначені нами завдання функціонування фінансового механізму системи соціального страхування перебувають у тісному взаємозв'язку, тому неможливо інвестувати ресурси, попередньо не залучивши їх. Водночас, можливості акумуляції та дієвість механізму алокації фінансових ресурсів здебільшого залежать від розв'язання фінансових протиріч, які виникають у процесі розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів соціального страхування.

Кругообіг фінансових ресурсів в системі соціального страхування бере свій початок в системі фінансових регуляторів надходжень, які визначають сукупні фінансові ресурси системи соціального страхування, призначені для подальшого їх розподілу на цілі соціального захисту населення.

Вважаємо, що формування фінансових ресурсів фондів соціального страхування не враховує реальний зміст ринкової економіки, зокрема, вартісні аспекти робочої сили та особливості встановлення паритетних джерел надходження коштів.

Фінансові ресурси системи соціального страхування – це ресурси трьох основних суб'єктів соціальних відносин – роботодавців, найманих працівників та держави.

Актуальною проблемою є удосконалення емпірично встановленої паритетності страхових внесків.

Пропорції між внесками окремих категорій платників є різними, але в останній час спостерігається тенденція до зростання питомої ваги відрахувань на соціальне страхування саме з роботодавців. В одних країнах (наприклад, в США, ФРН, Швейцарії, Японії) вони однакові для двох груп платників, в інших (по суті, у більшості країн світу) – вони різні. В Ісландії та Росії всю суму платять роботодавці.

В Україні в 2016 році розмір єдиного соціального внеску, що сплачували наймані працівники, складав 2,85-6,1% до нарахованої заробітної плати, а для роботодавців – 36,76% - 49,7% [49].

Поряд з цим, у загальній сумі платежів частка працюючих становить 7% від внесків, роботодавців – 93% за диспаритету внесків 1:13 [35, с.56].

Як зазначалось в першому розділі роботи, з 1 січня 2016 року платниками ЄСВ в Україні виступають виключно роботодавці (ставка – 22%). Проте, за такого стану справ вже в першому півріччі 2016 року Пенсійний фонд України констатує суттєве недоотримання фінансових ресурсів до свого бюджету в розмірі близько 70 млрд грн.

Зазначимо, що у світі, немає єдиного правила чи обґрунтування стосовно так званої норми видатків, або задовільного рівня внесків, або зборів на обов'язкове державне соціальне страхування. Це насамперед є питанням суспільно-політичного вибору, а не економічних обмежень.

Кожна країна визначає різні частки фінансової участі соціальних партнерів в системі соціального страхування, а отже і відповідальність за соціальний захист населення.

Розміри та пропорції розподілу страхового навантаження в Україні в порівнянні з іншими країнами вказують на те, що всупереч поширеній думці про «надвисокий» відсоток внесків на соціальне страхування Україна майже не відрізняється від розвинених країн світу за сумарним відсотком страхового навантаження.

Практика різних економік свідчить, що частка фінансової участі соціальних партнерів може бути різною (табл.3.1).

В цьому контексті підтримуємо ідею введення в Україні єдиного соціального внеску, тобто стягнення єдиного соціального обов'язкового платежу, який потім розподіляється за відповідними видами соціального страхування.

Така практика застосовується в багатьох країнах Європейського Союзу (Бельгії, Великобританії, Ірландії, Іспанії, Португалії, Польщі).

В Україні прийнято Закон від 08.07.2010 р. №2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який набрав чинності з 01.01.2011 року [49].

Таблиця 3.1.

Порівняльна оцінка розподілу страхового навантаження в системах соціального страхування країн ЄС та України

Країна	Страхові внески, у % від заробітної плати			Верхня межа заробітної плати, вище за яку страхові внески не сплачуються
	Роботодавці	Наймані працівники	Разом	
Австрія	25,1	17,2	42,3	3,0 тис. євро на місяць
Німеччина	21,2	19,8	41,0	51,0 тис. євро на рік
Греція	28,2	15,4	43,6	відсутня
Італія	35,1	9,5	44,6	20,5 тис. євро на рік (для медичного страхування)
Нідерланди	29,4	25,6	55,0	37,7 тис. євро за рік (для страхування інвалідів)
Франція	38,9	12,5	51,4	25,6 тис. євро на рік
Україна (станом на 01.12.2015)	38,7 (в середньому)	3,6 (в середньому)	42,3	20 706 грн на місяць
Україна (станом на 01.01.2017)	22	-	22	48 000 грн на місяць

Джерело: Складено автором за даними: Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mlsp.gov.ua.

Питання віднесення єдиного соціального внеску до групи страхових платежів є одним із самих головних, як із фінансової точки, так і з позиції державного соціального регулювання. Збереження основних характеристик

даного платежу як страхового внеску дозволить обґрунтовано підтримувати страхові принципи формування соціального захисту працездатного населення.

В зв'язку з цим, справедливо підкреслити, що сталість системи соціального страхування можливо забезпечити на основі ефективної і достойної оплати праці. Відповідно центр тяжіння удосконалення соціального страхування має зміститися до сфери соціально-трудових відносин. Необхідно принципово змінити нинішню тенденцію в оплаті праці, суттєво підвищити її величину в структурі ВВП і собівартості продукції.

Вважаємо, що сфера соціально-трудових відносин генерує в собі потужний резерв можливостей щодо забезпечення фінансової стабільності системи соціального страхування.

Підвищення частки найманих працівників у фінансуванні соціального страхування держави дозволить знизити страхове навантаження на роботодавців, підвищити особисту відповідальність працівників та оптимізувати весь масив економічних інтересів в цій сфері, ліквідувати незацікавленість зайнятого населення і роботодавців у повноті сплати страхових внесків.

У більшості розвинутих країн світу фінансові механізми соціального страхування використовують принцип автономності від державного бюджету.

А відтак, актуарні методи розрахунку мають стати ефективним фінансовим інструментом для підтримання збалансованості фінансового забезпечення системи соціального страхування у довгостроковій перспективі.

Розширення можливостей формування страхових ресурсів можна досягнути за рахунок ув'язки страхових внесків і виплат, що істотно підвищує мотивацію працюючих і роботодавців до виплати страхових внесків [35, с.89]. А це в свою чергу свідчить про тісний взаємозв'язок між фінансовими регуляторами надходжень та розподілу ресурсів системи соціального страхування.

Аналізуючи методи фінансової участі держави в формуванні системи соціального страхування можна виділити два основних:

1) пряме дотування системи соціального страхування із державного бюджету. Воно застосовується при тимчасовій обґрунтованій нестачі страхових коштів;

2) надання бюджетних асигнувань на постійній основі. Такий метод передбачає безперервне фінансування за рахунок коштів державного бюджету витрат не страхового характеру та забезпечення мінімального рівня страхових виплат, якщо для цього недостатньо страхових коштів[56, с.40].

Мобілізуючи кошти соціального страхування, держава зобов'язана нести відповідальність за їх збереження та примноження.

Вважаємо, що головний шлях для збереження і примноження страхових коштів – їх використання в якості інвестиційного ресурсу. Функціонування фінансового механізму соціального страхування слід розглядати у зв'язку «страхові ресурси – інвестиції». Саме за допомогою фінансового механізму має бути забезпечена ефективна трансформація страхових ресурсів в інвестиції.

На сьогодні ведення інвестиційної діяльності у сфері соціального страхування передбачено лише у пенсійному страхуванні. Вона ґрунтується на відповідній законодавчій базі: стосовно накопичувальної системи обов'язкового пенсійного страхування – Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» №1058-IV від 9 липня 2003 року; стосовно системи недержавного пенсійного страхування – Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV від 9 липня 2003 року.

За іншими видами соціального страхування розширена інвестиційна діяльність не здійснюється. Спостерігаються лише окремі зародки ведення такої діяльності. Так скажімо, фондам соціального страхування дозволено здійснювати розміщення тимчасово вільних коштів, в тому числі резерву страхових коштів фонду на депозитних рахунках в банках. При цьому порядок такого розміщення визначається Кабінетом Міністрів України. Прибуток, одержаний від такого розміщення зараховується до доходної частини фондів.

З огляду на це, можна стверджувати, що законодавче регламентування інвестиційної діяльності, передбачене у сфері обов'язкового пенсійного

страхування не знаходить свого аналогічного відображення в інших видах соціального страхування.

На наш погляд, механізм інвестиційної діяльності, який є важливою складовою фінансового механізму соціального страхування потребує активізації впровадження його інструментарію, направленого на підвищення ефективності алокації страхових ресурсів.

Додатково отримані кошти системою соціального страхування утворюють інвестиційний дохід системи, розмір якого в свою чергу має впливати на розміри страхових виплат системи.

На сьогодні, основним методом формування фондів соціального страхування виступають прямі фінансові розрахунки, базовані на покритті збитку. Даний метод передбачає покриття поточних видатків поточними доходами:

$$\sum \text{страхових внесків} = \sum \text{страхових виплат} \qquad (3.1)$$

Отримання інвестиційного доходу системою соціального страхування дозволить застосовувати метод накопичення при визначенні розмірів страхових виплат із системи соціального страхування.

$$\text{Страхова виплата} = \sum \text{внесків} + \text{Інвестиційний дохід} \qquad (3.2)$$

Виплати в цьому випадку будуть дорівнювати сплаченим страховим внескам, збільшеним на суму інвестиційного доходу, або, навпаки, страхові внески будуть залежати від розміру запланованих витрат з врахуванням дисконтування.

В ході практичної роботи органів соціального страхування доречним є розробка пакету документів щодо відображення напрямів формування та використання інвестиційних коштів. Чітка і зрозуміла система обліку, контролю та звітності у сфері формування додаткових коштів системи соціального страхування зміцнить довіру населення до системи соціального страхування зокрема, і до держави в цілому, як головного агента визначення політики у цій області.

Довгострокова програма реформування соціального страхування, на наш погляд, повинна включати наступні положення:

- розвиток страхового механізму, що забезпечує пропорційність розмірів індивідуальної участі у фінансуванні соціального захисту і компенсації соціального збитку, що отримується;
- збереження автономного характеру функціонування фінансової системи соціального страхування і недопущення її об'єднання з державним бюджетом;
- поступова децентралізація системи і передача частини функцій управління на рівень трудових колективів та об'єднань роботодавців при збереженні державного регулювання і нагляду;
- забезпечення повного і відкритого громадського контролю за фінансовими відносинами між учасниками системи;
- створення банку даних соціального страхування на основі результатів проведення комплексного моніторингу системи, інформаційного та статистичного забезпечення.

Успішна реалізація зазначених заходів дозволить сформувати потужну, ефективно діючу систему державного соціального страхування, яка ґрунтується на застосуванні прогресивного європейського досвіду, науково-обгрунтованих принципах та правилах розвитку даної системи.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми реалізації державного соціального страхування в контексті світового і вітчизняного досвіду, що дало змогу обґрунтувати такі висновки і пропозиції теоретичного та прикладного характеру.

По-перше, в умовах ринкової економіки система державного соціального страхування є однією із важливих складових соціального захисту населення. Матеріальною основою для виконання завдань державного соціального страхування виступають цільові страхові фонди.

По-друге, система державного соціального страхування, що функціонує в Україні ґрунтується на відповідному законодавчо-нормативному забезпеченні, має відповідну мету, функції, принципи роботи. Фінансова діяльність фондів державного соціального страхування направлена на забезпечення законодавчо встановленого рівня соціальних страхових виплат.

По-третє, дослідження питання розвитку механізму управління системою державного соціального страхування дозволило дійти висновку, що основними проблемами в процесі управління коштами державного соціального страхування є: відсутність проведення політики капіталізації вільних фінансових ресурсів фондів соціального страхування, неефективне управління залишками на рахунках фондів соціального страхування, не системне формування резервів страхових коштів фондів.

Зазначені проблеми стримують процес розвитку фінансової діяльності фондів соціального страхування та зростання їхньої економічної ефективності та вказують на незавершеність побудови цілісного фінансово-економічного механізму соціального страхування в цілому. У зв’язку з цим, оптимізація діючої моделі фінансового механізму соціального страхування на сьогодні є важливим та актуальним завданням.

По-четверте, запровадження апробованих у світі механізмів державного соціального страхування необхідно здійснювати за умови своєчасності та опрацьованості всіх необхідних документів та заходів, зокрема проведення відповідних експериментів та обґрунтованого аналізу їхніх результатів. Реформуючи вітчизняну систему державного соціального страхування варто звернути увагу на прогресивний зарубіжний досвід в частині особливостей використання механізму суспільного контролю за діяльністю інститутів, що отримують повноваження розпоряджатися коштами соціального страхування.

По-п’яте, результати проведеного аналізу фінансового стану фондів державного соціального страхування засвідчили, що надходження від сплати страхових внесків (а з 2011 року від сплати ЄСВ) складають майже 80% доходів системи державного соціального страхування. При цьому найбільша частка ЄСВ надходить в доходну частину Пенсійного фонду України, майже 90% від усіх надходжень по сплаті ЄСВ, найменша частка страхових внесків (в середньому близько 3%) надходить в доходну частину Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

По-шосте, встановлено, що фінансово самою потужною державною установою соціального страхування є Пенсійний фонд України. За досліджуваний період рівень перерозподілу коштів Пенсійного фонду з метою соціального захисту населення є недостатнім у зв’язку з: не розвиненістю політики формування додаткових доходів Пенсійного фонду, зокрема методів капіталізації страхових резервів; посиленням фінансової залежності Пенсійного фонду від коштів Державного бюджету. Зазначені проблеми стримують процес розвитку фінансової діяльності Пенсійного фонду та зростання його економічної ефективності, а також вказують на незавершеність побудови цілісного фінансового механізму пенсійного страхування в цілому.

По-сьоме, дослідження показників фінансової діяльності інших фондів державного соціального страхування показало, що переважна частина фінансових ресурсів фондів витрачається на фінансування матеріального забезпечення та надання соціальних послуг застрахованим особам. Поряд з цим, в кожному фонді

соціального страхування є цілий ряд нерозв'язаних проблем, що потребують свого вирішення. Загальними проблемними питаннями, що потребують свого вирішення в кожному з фондів є необхідність забезпечення фінансової збалансованості бюджетів фондів, збільшення розмірів страхових виплат з метою підвищення рівня соціального захисту населення, посилення державного фінансового контролю за використанням коштів фондів соціального страхування.

По-восьме, довгострокова програма реформування державного соціального страхування має включати наступні положення: розвиток страхового механізму, що забезпечує пропорційність розмірів індивідуальної участі у фінансуванні соціального страхування і компенсації соціального збитку, що отримується; збереження автономного характеру функціонування фінансової системи соціального страхування і недопущення її об'єднання з державним бюджетом; поступова децентралізація системи і передача частини функцій управління на рівень трудових колективів та об'єднань роботодавців при збереженні державного регулювання і нагляду; забезпечення повного і відкритого громадського контролю за фінансовими відносинами між учасниками системи; створення банку даних соціального страхування на основі результатів проведення комплексного моніторингу системи, інформаційного та статистичного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієв В. Соціальне страхування: історія, проблеми // Соціальний захист. - 2014. - №2. - с.43-51.

2. Бабич Л.М., Васечко Л.І. Оптимізаційна модель фінансового механізму соціального страхування України // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – №1 (91). – С.158-169.

3. Бандур С. І., Заяць Т. А., Куценко В. І., Доценко А. І., Зінич В. Т. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / Богдан Михайлович Данилишин (ред.). — Черкаси : Брама-Україна, 2016. — 758с.

4. Баранник Л. Б. Проблеми впровадження єдиного соціального внеску в Україні // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2017.– № 2 (18). – С. 10–17.

5. Белінська О.В., Бастричев В.С. Соціальне страхування: особливості розвитку//Сучасні підходи, методи і моделі в управлінні фінансами: економічний і соціальний аспекти. Збірник статтей та доповідей ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (14-15 травня 2010р.). – 2010. – Т.2. – С.16-18.

6. Боднарук М.І. Соціальне страхування в Україні: правові аспекти становлення та розвитку. – Чернівці: Рута, 2012. – 247с.

7. Бондаренко О.М., Зубченко А.П. Єдиний соціальний внесок в контексті нарахувань та утримань із заробітної плати [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_30/Zubchen.

8. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми: Монографія. – Донецьк: Янпрі, 2011. – 352 с.

9. Бровенко М. О. Проблеми та перспективи розвитку системи соціального страхування в Україні // Фінанси, 2010. –. – С.50-56.

10. Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування: Навчальний посібник.- К.: Кондор, 2017. — 352с.

11. Волощук Г.О. Фінансові фонди соціального спрямування в Україні: бюджетні, страхові, пенсійні: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: ЦНЛ, 2014.

12. Глухачов Є.Ф., Хомуленко Т.Б., Клімова С.М., Падарет Ю.В., Андрющенко А.І. Задоволення соціальних потреб населення як умова підвищення його довіри до влади / Національна академія держ. управління при Президентові України. Харківський регіон. ін-т /Є.Ф.Глухачов (заг.ред.).– Х.: Вид-во ХарРі НАДУ "Магістр", 2015.– 182с.

13. Горянська С.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення // Фінанси України. – 2011. - №6. - С.87-95.

14. Гриненко А.М. Соціальна політика: сутнісно-концептуальний аспект // Вісн. соціально-екон. досліджень. – 2013. – № 32. – С.75–80.

15. Губар О.Є. Організаційні та правові засади соціального страхування в Україні // Формування ринкових відносин в Україні, 2013. - № 7-8. - С.155-162.

16. Губар О.Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту // Фінанси України, 2015. - №8. - С.130-136.

17. Гудков Л. Социальное страхование: концептуальные вопросы задействования накопительно-инвестиционных форм // Российский экономический журнал, 2012. - №9. - С.59-66.

18. Гуменюк І. Страхові внески та єдиний соціальний внесок: соціально-правові аспекти порівняння // Юридичний журнал. – 2014. – №3. – Доступний з: <http://www. justinian.com.ua/article.php?id=2591>.

19. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах : інформаційна довідка Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України. – К., 2016. – 67 с.

20. Звіти про формування та використання бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fse.gov.ua/>.

21. Звіти про формування та використання бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.social.org.ua/>.

22. Каминский П.Л., Павлюченко В.Г., Хмелевская С.А. Социальное страхование: теория и практика: Учебник для вузов. - М.:, 2012.

23. Козачук Н.Ф., Поліщук І.П. Єдиний соціальний внесок: переваги та недоліки його впровадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2014/Economics/7_97662.doc.htm.

24. Кичко І.І. Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту // Фінанси України. - 2014. - №4. - С.148-153.

25. Колосок А.М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3 (81). – С. 129–135.

26. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР.

27. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-XII.

28. Косова Т.Д., Басанцев І.В. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту //Фінанси України, №8.— 2011. – С.26-32.

29. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: Навчальний посібник. - Київ: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2014. - 491с.

30. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2016. — 356с.

31. Макаренко В. А. Соціальний захист населення: проблеми та тенденції розвитку: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Х., 2015. — 20с.

32. Максимчук Є.О. Підвищення ефективності функціонування соціального страхування шляхом введення єдиного соціального внеску//Наукові праці НДФІ. – 2012. - №14(45). – С. 102-110.

33. Махсма М. Б. Світові тенденції трансформації зайнятості населення в умовах глобалізації економіки// Україна: аспекти праці.- 2018.- № 4. - С. 10-15.

34. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист. - 2012. - №2. - С.20-24.

35. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціол. дослідж. – К., 2016. – 178 с.

36. Никитин С.М., Степанова М.П., Глазова Е.С. Социальные налоги в развитых странах: особенности, тенденции, последствия // Деньги и кредит.– №2.–2014.– С.41-51.

37. Новосельська Л.І., Цігуш Ю.Ю. Уніфікація фінансових потоків у системі соціального страхування // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип.19.3. – С.235-238.

38. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98–ВР.

39. Охорона праці в Україні: Нормативні документи / Упоряд. О.М. Роїна. – К.: КНТ, 2014.

40. Оцінка ефективності використання коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fse.gov.ua/>.

41. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України // Україна: аспекти праці №6.– 2017.- С.30-36.

42. Пантелійчук Л. Виплати допомоги з соціального страхування в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням // Бухгалтерський облік і аудит, № 10.– 2018.- С. 12-17.

43. Петрученко Л.Ю. Державне соціальне страхування населення України на випадок безробіття: Автореф. дис…канд.екон.наук. – Київ, 2014. – 20с.

44. Плиса В.Й. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: Навч. посібник. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 160 с.

45. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон

України від 05.10.2000р. №2017 – III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua.

46. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.04.1999 р. №1105 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua.

47. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03 2000 р. № 1533-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua.

48. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням: Закон України від 18.01.2001 р. № 2240–III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua.

49. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua.

50. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua.

51. Роик В. Д. Концептуальные основы формирования рыночной финансовой модели социального страхования для России / В. Д. Роик // Аналит. вестн. Совета Федерации ФС РФ. – 2015. – № 05 (257).- С.5-14.

52. Савченко Н. Г. Соціальне страхування: [навч. посіб.] / Н. Г. Савченко. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 172 с.

53. Сидорчук А. Напрями покращення використання фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні // Світ фінансів. – 2012. - №2. – С. 33-43.

54. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. І.Д. Звєрєвої, Г.М. Лактіонової; І.Д. Звєрєва, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко, В.А. Поліщук. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Центр навч. л-ри, 2014.

55. Соціальне страхування: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.І. Юрій,

М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. – К.: Кондор, 2014. – 384с.

56. Столяров В.Ф., Васечко Л.І. Економічний механізм соціального страхування // Фінанси України. – 2017. - №2. – С.31-43.

57. Торлоков В.А. Социальное страхование в социальном государстве //Социальный мир.– 2006.–№8.– С.2-7.

58. Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства / В. Б. Тропіна ; Академія фінансового управління, Науково-дослідний фінансовий ін-т. - К. : НДФІ, 2010. - 368 с.

59. Тропіна В. Перспективи запровадження єдиного соціального внеску в Україні // Світ фінансів. – 2012. - Вип. 2 (11). - липень. – С.102-111.

60. Трубич С.Ю., Швець В.Є. Формування системи соціального страхування // Фінанси України. - 2018. - №2. - С.110-115.

61. Туранський Ю. Перспективи діяльності Державної служби зайнятості в контексті євроінтеграційних процесів в Україні / Ю. Туранський // Україна: аспекти праці. - 2013. - № 8. - С. 3-5.

62. Ульяницька О.В. Проблеми безробіття і трудова міграція українців / О.В. Ульяницька // Актуальні проблеми економіки. - 2012. - № 8. - С. 167-173.

63. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: за ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2013. – 848 с.

64. Фінансове забезпечення соціального захисту населення України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / Л.М. Клівіденко; Терноп. держ. екон. ун-т. – Т., 2016. – 20 с.

65. Фінансові послуги України: Енцикл. довід. 23 фінансові ін-ти країни надають 500 законодавчо дозволених фінанс. послуг: У 6 т. / Відп. за вип. Є.І. Семилетко. – Т. 4 / І.О. Мітюков, В.Т. Александров, О.І. Ворона, С.М. Недбаєва. – К.: Укрбланковидав, 2011.

66. Фінансово-правові основи соціального захисту населення (порівняльний аналіз законодавства України, Федеративної Республіки Німеччини та інших зарубіжних країн-членів Європейського Союзу): автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / В. М. Руденко; київський ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2014. – 20с.

67. Фойгт Н. Формування демографічного потенціалу як передумова реалізації європейського вибору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.soskin.info/ea.php?pokazold=20050115&n=1-2&y=2015.

68. Холод Н. М. Напрями підвищення рівня добробуту населення в Україні в контексті інституційних реформ / Холод Н. М. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. − Вип. 19.7. – С. 212 – 219.

69. Эрхард Л. Благосостояние для всех / Л. Эрхард. – М.: Начала-Пресс, 1991. – 334 с.

70. Цогла О.О., Хом'як Р.Л. Вітчизняна та міжнародна практика запровадження єдиного соціального внеску [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12573/1/52_261-266_Vis_722_menegment.pdf.

71. Янова С.Ю. Финансовый механизм социального страхования / С.Ю. Янова // Страховое дело. – 2012. – №10. – С. 23-26.

72. Яременко О. О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективної реалізації: статті: виступи: інтерв'ю: [монографія] / О. О. Яременко. – К., 2016. – 408 с.